

ΚΑΜΑΡΕΖΑ

«Τὸ τόξον μου τίθημι ἐν τῇ νεφέλῃ,
καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνά
μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς».

(Γένεσ. 9, 12).

βρεχε πολὺ δυνατά.

Τὰ παιδάκια φοβισμένα ἀπ' τὶς βροντὲς καὶ τὶς
ἀστραπὲς κοίταζαν ἀνήσυχα τὸν οὐρανό, ἀπ' τὰ παρά-
θυρα τοῦ σκολειοῦ.

Ἦταν μαῦρος, πίσσα. Τέσσερις ἡ ὥρα καὶ φαινό-
ταν νύχτα.

Τὰ πιὸ μικρὰ συμμαζεμένα στὶς γωνιὲς ἔκλαιγαν. Τὰ
μεγαλύτερα ἔκαμαν πὼς δὲν φοβόντουσαν, μὰ ἡ καρδούλλα
τοὺς τό ἔξερε.

Πέρασε κάμποση ὥρα κι' ἄξαφνα ἄρχισε νὰ ξανοίγῃ κατὰ
τὴ δύσι. Σίγουρο σημάδι στὸ νησί μας, πὼς πέρασε τὸ
μπουρίνι.

Μερικὰ ἀπ' τὰ πιὸ μεγαλύτερα παιδιά ξεθάρρεψαν καὶ
βγήκαν ὄξω στὸ πλατύσκαλο τοῦ σκολειοῦ.

Κοίταξαν τριγύρω κι' ἀμέσως ἔβαναν τὶς φωνές: «Βγήκε
ἡ καμάρεζα! βγήκε ἡ καμάρεζα!»

Ὁ ἥλιος εἶχε βγῆ. Γυρμένος στὴ δύσι ἔρριγνε τὶς ἀκτῖνές
του στὰ σύννεφα, πού, σὰν φοβισμένα, ἔτρεχαν γλήγορα πρὸς
τὴν ἀνατολή. Τὰ κυνηγοῦσε ὁ πουνεντομαῖστρος.

Σῆνα κομμάτι τ' οὐρανοῦ, πού ἦταν πιὸ ἐλεύτερο ἀπὸ

σύννεφα, μὰ σκεπασμένο μ' ἀθούρα, εἶχε φανῆ ζωηρὴ ἢ **καμάρεζα**.

Σὲ μιὰ στιγμή ἀδειασε τὸ σκολειό. Ὅλα τὰ παιδάκια ξεχύθησαν ὄξω. Χτυπώντας τὰ χεράκια τους φώναζαν ὅλα χαρούμενα: «Ἡ καμάρεζα! ἢ καμάρεζα!».

Τὰ πιὸ μικρὰ ἴσως νὰ βλεπαν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ οὐράνιο αὐτὸ φαινόμενο.

Μ' ἀνοιχτὰ τὰ στοματάκια τους καὶ μὲ γουρλωμένα τὰ ματάκια κοίταζαν τὴν καμάρεζα.

Τὶ νὰ σκεπτόντουσαν ἀράγε;

Ἴσως ὅ,τι κ' οἱ πανάρχαιοι πρόγονοὶ τους, ὅταν, μὲ σχηματισμένο πιά τὸ λογικόν, πρωτάρχισαν νὰ παρατηροῦν τὴ φύσιν καὶ νὰ σκέπτονται γιὰ τὶς αἰτίες ἐκείνων ποῦ γινόντουσαν τριγύρω τους.

Ὅταν ἔβλεπαν, πὼς ὕστερα ἀπ' τὴ θύελλα, ποῦ, ὅπως μᾶς λέει ἡ μυθολογία, τὴν ἔπαιρναν γιὰ κανγαῖ τῶν *καλῶν* θεῶν μὲ τοὺς *κακοὺς* ἢ γιὰ ἐκδήλωσι τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων, παρουσιαζότανε στὸν οὐρανὸ τὸ ὠραῖο, μὰ καὶ περίεργο φαινόμενο, ἦταν φυσικὸ νὰ σχηματίσουν τὴν ἐντύπωσι, πὼς αὐτὸ ἐρχότανε σὰν εἰδοποίησι, πὼς οἱ κακὲς ὥρες πέρασαν.

Πὼς τ' ὠνόμασαν στὴν ἀρχὴ εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν τὸ ξέρουμε. Ὁ καθένας βέβαια θὰ τοῦ ἴδωσεν τ' ὄνομα ἀνάλογα μὲ τὴν ἐντύπωσι, ποῦ τοῦ πρωτόκανε.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἴνδοι τοῦ ἴδωσαν διάφορα ὀνόματα. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι τὸ παν «*Indra yu dha*» (βέλος τοῦ Ἴνδρα), ἄλλοι «*Indra dhanus*» (τόξον τοῦ Ἴνδρα), ἄλλοι «*Indra Cāran*» (τόξον <κεκαμμένον> τοῦ Ἴνδρα) κτ' ἄλλοι ἄλλοιῶς.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τ' ὠνόμασαν **Ἴριδα**.

Τί ἐσήμαινε στὴν ἀρχὴ ἢ λέξις μᾶς εἶναι ἄγνωστο.

Ὁ Πλάτων, στὸν Κρατύλο (408 β), λέει «καὶ ἦ γε Ἴρις ἀπὸ τοῦ εἶρειν ἔοικε κεκλημένη, ὅτι ἄγγελος ἦν».

Ἐσήμαινε δὲ τὸ εἶρω στὸν Ὅμηρο: **λέγω, ὀμιλῶ**, μὰ καὶ **ἀναγγέλλω, γνωστοποιῶ**.

Ὁ Εὐστάθιος (391, 25) μᾶς λέει: «τὴν Ἴριν ὁ μὲν μῦ-

θος δαίμονα χρυσόπτερον βούλεται εἶναι *εἶρουσαν*, ὃ ἐστὶν ἀγγέλλουσαν τὰ τῶν θεῶν . . . διὸ καὶ ἀπὸ τοῦ τοιούτου *εἶρω* παράγεται».

Καὶ παρακάτω (555,30) προσθέτει, ὅτι ἡ Ἴρις κί' ὁ Ἑρμῆς «ἄγγελοί εἰσι καὶ ἀμφοτέροι· διὸ καὶ ἀπὸ τοῦ *εἶρω* τὸ *ἀγγέλλω* ἐτυμολογοῦνται, ἀρετὴ δὲ ἀγγέλου τὸ τάχος».

Ἄλλοι ὁμως τὸ σχετίζουσιν τ' ὄνομα μὲ τὸ ρῆμα *εἶρω*, πὸν φανέρωνε *συνδέω*, *συνάπτω* κ.τ.τ.

Μερικοὶ τὸ ἐσχέτισαν μὲ τὸ *ἔρις* διὰ «τὰς ἐν τῷ οὐρανῷ ἔριδας» (Ἡσύχιος στή λέξι Ἴρις). ἄλλοι πάλι μὲ διάφορες λέξεις καὶ ρίζες, ὅπως λ.χ. μὲ τὸ *Φιρις* (= ὑπηρετίς καὶ τόξον), μὲ τὸ *Φίρις* πὸν συγγενεύει μὲ τὸ *via* (ὁδός) *via-tor* (ὁδοιπόρος), μὲ τὴν ρίζαν *Φει*, μὲ τὴν ρίζαν *vis* (κυρτοῦν), μὲ τὸ *Φίεσθαι* (πορφεύεσθαι, τρέχειν) κί' ἄλλα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὸς δὲν ξέρουμε τὴν πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς λέξεως. Ἡ ἐτυμολογία τῆς εἶναι ἀκόμη ἀμφίβολη καὶ σκοτεινὴ.

Ἄς δοῦμε τώρα, πὸς τὴν πῆραν ὡς φαινόμενο καὶ τί σημασία τῆς ἔδωσαν.

Ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα (Λ 27) μᾶς λέει, ὅτι πάνω στὸ θαυμάσιο θώρακα τοῦ Ἀγαμέμνονος, μπροστὰ στὸ λαιμό, ἀπλωνόντουσαν ἕξι «κυάνεοι δράκοντες. . . | *Ἴρισιν* εἰοικό-τες, ἄστε Κρονίων | ἐν νέφει στήριξε, *τέρας μερόπων ἀνθρώπων*».

Ἄλλοῦ πάλι (Ρ 547) ἀναφέρει, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ γιὰ νὰ εἰσχωρήσῃ στὸ στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς νὰ τὴν δοῦν, σκεπάσθηκε «πορφυρῆ νεφέλῃ» πὸν ἔμοιαζε μὲ τὴν Ἴριδα:

«ἢ ὅτε *πορφυρῆν Ἴριν* θνητοῖσι τανύσση
Ζεὺς ἕξ οὐρανόθεν, *τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο*
ἢ καὶ χεϊμῶνος δυσθαλπέος, . . .

Καὶ στὰ δυὸ χωρὶα ὁ ποιητὴς μᾶς δίνει νὰ ἐννοήσουμε, ὅτι οἱ σύγχρονοὶ του τὴν ἐμφάνισι τῆς Ἴριδος τὴν θεωροῦ-

σαν «τέρας», σημεῖον πὺν προέλεγε ἴσως κί ἄλλα, μὰ καὶ πόλεμον καὶ χειμῶνα δυσκολοπέραστο.

Στὴν Ὀδύσσεια δὲν βρῆκε ἀφορμὴ νὰ ἀναφέρῃ οὔτε κἂν τ' ὄνομά της.

Ὁ ἴδιος ὁ Ὅμηρος μᾶς φανερώνει ἀκόμα, ὅτι οἱ σύγχρονοί του εἶχαν προσωποποιήσει τὸ οὐράνιο φαινόμενο καὶ τὸ ἔχαν κάνει ἄγγελον τῶν θεῶν, πὺν ἔφερενε τὶς παραγγελίεσ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἥρας, στοὺς ἄλλουσ θεοὺσ, μὰ κάποτε καὶ στοὺς ἀνθρώπουσ.

Τὴν ὀνομάζει ἄγγελον καὶ μετᾶγγελον, Διὸς ἄγγελον, ἄγγελον ἀθανάτων, καὶ τὴν στολίζει μὲ τὰ ἐπίθετα ἀελλόπος, ποδῆνεμος, πόδας ὠκέα, ποδάρκης, ταχεῖα, χρυσόστερος.

Χάρις στὴν ἐξαιρετικὴ ταχύτητά της τὴν στέλνουσ παντοῦ ὅπου εἶναι ἀνάγκη: «Βάσκ' ἴθι, Ἴρι ταχεῖα» (τρέχα γλήγορα, Ἴρι ταχεῖα) εἶναι ἡ συνηθισμένη γι' αὐτὴν παρακέλευσις.

Στοὺς θεοὺσ παρουσιάζεται σᾶν ἄγγελος θεῶν· στοὺς ἀνθρώπουσ μὲ μορφή ἀνθρώπινη. Ἀνάμεσα στοὺς Τρῶασ παίρνει τὴ μορφή τοῦ Πολίτου, τοῦ παιδιοῦ τοῦ Πριάμου (B 791), στὴν Ἑλένη παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφή τῆς Λαοδίκης, τῆς κόρης ταῦ ἴδιου (Γ 121).

Ὅταν ἡ Ἀφροδίτη πληγώθηκε ἀπ' τὸν Διομήδη καὶ τρομαγμένη ζήταε ἀπ' τὸν Ἄρη τὸ ἄρμα του, γιὰ ν' ἀνεβῆ στὸν Ὀλυμπο, ἡ Ἴρις ἔτρεξε, ἔπιασε τὰ ἡνία καὶ «μάστιξεν ἐλάαν» τοὺς «χρυσάμπυκασ ἵππουσ» (E 365).

Πρόθυμα γίνεται ἡνίοχος γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὴ θεά, πὺν ὑπέφερε περισσότερο ἀπ' τὸ θυμό της παρὰ ἀπ' τοὺς πόνουσ τῆς πληγῆς.

Ὁ νεκρὸσ τοῦ Πατρόκλου εἶναι ἐπάνω στὴν πυρά, μὰ δὲν καίεται, γιὰτὶ δὲ φυσάει διόλου (Ψ 192).

Οἱ ἀνεμοὶ εἶναι καθισμένοι σὲ συμπόσιο κί ἀδιαφοροῦν καὶ γιὰ τοὺς ζωντανοὺσ καὶ γιὰ τοὺσ πεθαμένουσ.

Ὁ Ἀχιλλεὺσ τὸ καταλαβαίνει καὶ παρακαλεῖ τὸν Βορέην καὶ τὸν Ζέφυρον νὰ βοηθήσουσ λιγάκι καὶ τοὺσ ὑπόσχεται «ἱερά καλά» (Ψ 195).

Μὰ αὐτοὶ παραδομένοι στὸ γλέντι, δὲν ἀκοῦνε τὴν παράκλησι τοῦ Ἀχιλλέως.

Ἡ Ἴρις τὸ παίρνε εἶδησι κι' ἀμέσως «θέουσα ἐπέστη» ἐκεῖ, ποὺ ἦσαν καλεσμένοι ἀπ' τὸ Ζέφυρο· τοὺς ἀναγγέλλει τὴν παράκλησι τοῦ ἥρωος κι' ἀμέσως τρέχει στὴ χώρα τῶν Αἰθιοπῶν, ποὺ εἶναι καλεσμένοι ὅλοι οἱ θεοὶ σὲ ἑκατόμβη γιὰ νὰ πάρῃ κι' αὐτὴ μέρος στὸ συμπόσιο (Ψ 198 κέ.).

Σάλλη ὥρα πάλι, ὅταν ὁ Ἀχιλλεὺς μανιασμένος γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Πατρόκλου δὲ θέλει νὰ δώσῃ τὸ νεκρὸ τοῦ Ἔκτορος γιὰ νὰ ταφῇ, πρόθυμα τρέχει ἡ Ἴρις.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ῥθῆ ἡ Θέτις γιὰ νὰ πῆ στὸ παιδί της, πὼς ἐπιθυμία τῶν θεῶν εἶναι νὰ παραδοθῇ ὁ νεκρὸς στὸν πατέρα του καὶ νὰ μὴ μείνῃ ἄταφος.

Δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμα τὸ λόγο ὁ Ζεὺς κ' ἡ «ἀελλόπος» Ἴρις ὥρμησε στὸν μέλανα πόντον καὶ σὰν μολυβήθρα («μολυβδαίνῃ ἰκέλη») βυθίστηκε «μεσηγὺς Σάμου τε καὶ Ἰμβρου παιπαλοέσσης». (Ω 78).

Στὴ στιγμή βρίσκεται στὸ γλαφυρὸ σπήλαιο, ποὺ ἔμενε ἡ Θέτις, τῆς λέει ὅσα πρέπει, καὶ γρήγορα, σὰν ἀστραπή, ἀνεβαίνει μαζί της στὸν Ὀλυμπο, ποὺ περίμεναν οἱ ἄλλοι θεοὶ (Ω 83 κέ.).

Ἡ Θέτις δέχτηκε πρόθυμα νὰ μεσιτεύσῃ καὶ νὰ συστήσῃ στὸ παιδί της νὰ ὑπακούσῃ στὴ θέλησι τῶν ἀθανάτων.

Τὴν ἴδια στιγμή γυρίζει πάλι ὁ Ζεὺς στὴν Ἴριδα καὶ τῆς λέει: «Βάσκ' ἴθι, Ἴρι ταχεῖα... ἄγγελιον Πριάμῳ μεγαλήτορι» νὰ φορτωθῇ δῶρα καὶ νὰ παρουσιασθῇ στὸν Ἀχιλλεὺς νὰ ζητήσῃ τὸ νεκρὸ τοῦ Ἔκτορος.

Δὲν περιμένει ἄλλο ἢ ἀελλόπος Ἴρις καὶ «ᾠρτο ἀγγελέουσα». Σὲ μιὰ στιγμή ἀπ' τὸν Ὀλυμπο βρίσκεται στὴν Τροία, δίνει στὸ γέρο Πριάμο τὴν παραγγελία τοῦ Διὸς καὶ ξαναγυρίζει στὸν Ὀλυμπο (Ω 144 κέ.).

Αὐτὴ εἶναι ἡ θέσις τῆς Ἰριδος στὸ ὁμηρικὸ πάνθεο.

Πρόθυμος ἄγγελος, τρέχει παντοῦ, ὅπου εἶναι ἀνάγκη. Τρέχει πάντοτε γιὰ καλὸ. Μερικὲς φορὲς μὲ δική της πρωτοβουλία.

Ἡ ἰδιότης τοῦ ἀγγέλου, τοῦ ἐκτελεστοῦ τῶν παραγγελιῶν, ἔδωσε στοὺς ἐτυμολόγους τὴν ἀφορμὴν νὰ σχετίσουν τ' ὄνομά της μὲ τ' ὄνομα τοῦ ὀμηρικοῦ ἐπαίτου Ἀρναίου, στὸν ὁποῖον οἱ μνησιτῆρες τῆς Πηνελόπης εἶχαν δώσει τὸ παρατσούκλι Ἱρος, ἐπειδὴ ἔτρεχε κ' ἔκανε τὰ θελήματά τους.

Τὴν ἐξήγησι τοῦ παρατσουκλιοῦ τοῦ Ἀρναίου μᾶς τὴν δίνει ὁ ἴδιος ὁ Ὅμηρος (Ὀδυσ. σ 6 κέ.) «Ἱρον δὲ νέοι κίκλησκον ἅπαντες, | οὐνεκ' ἀπαγγέλλεσκε κιῶν, ὅτε πού τις ἀνώγοι».

Ὁ Ἡσίοδος (Θεογον. 265 κέ.) τὴ θέλει τὴν Ἰριδα θυγατέρα τοῦ Θαύμαντος καὶ τῆς Ἡλέκτρας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ἀδελφῆ τῶν Ἀρπυιῶν (Ἀελλοῦς, Ὠκυπέτης καὶ Κελαινοῦς), πού μὲ τὰ ὀνόματά τους μᾶς θυμίζουσι τὴ γληγοράδα, τὴν ὄρμη καὶ τὴ μαυρίλα τῆς θυέλλης.

Ὁ Πλάτων, στὸν Θεαίτητο (155 d), λέει, ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια πάθη τοῦ φιλοσόφου εἶναι «τὸ θαυμάζειν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη· καὶ ἔοικεν ὁ τὴν Ἱριν Θαύμαντος ἔκγονον φήσας οὐ κακῶς γενεαλογεῖν».

Πολὺ ἀργότερα ὁ Καλλιμάχος, στὸν ὕμνο εἰς Δῆλον (232), ξαναζωντανεῖ τὴν παράδοσι καὶ λέει: «τῆι ἱκέλῃ Θαύμαντος ὑπὸ θρόνον ἴζετο κούρη».

Ὁ Πλούταρχος, στὸ «περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις» (3, 5, 2), ἐπεξηγεῖ τὰ λόγια τοῦ Πλάτωνος καὶ προσθέτει «Πλάτων φησί, Θαύμαντος αὐτὴν γενεαλογῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τὸ θαυμάσαι ταύτην».

Εἶναι «πόδας ὠκέα». Τὴν ἀρετὴ της αὐτῆ, πού τὴν ἐξαίρει ὁ Ὅμηρος κ' ὁ Ἡσίοδος, τὴν ἐξυμνεῖ κ' ἓνας στίχος ἐνὸς ἀνωνύμου ὕμνου εἰς Τύχην:

ἦ τὰν ταχύν(ν) ἄγγελον Ἱρ(ιν) ἀθανάτων;
(Anthologia Lyrica Graeca,
II 314, 10, ἐκδ. E. Diehl).

Γιὰ τὴν ἰκανότητά της αὐτῆ ὁ Ζεὺς τὴν ἔστειλε παντοῦ, ὅπου ἦταν ἀνάγκη γληγορωσύνης.

Τὴν ἔστειλε ἀκόμα νὰ κουβαλᾷ «ἐν χρυσέῳ προχόῳ» τὸ «πολυώνυμον ὕδωρ» τῆς Στυγός, ὡσάκισ ἦθελε αὐτὸς ἢ οἱ

ἄλλοι θεοὶ νὰ κάμουν μεγάλο καὶ φοβερὸ ὄρκο (Ἡσιόδ. Θεογον. 780 κέ.) στὸ «Στυγὸς ὕδωρ, ὅστις μέγιστος | ὄρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν» (Ὀμῆρ. Ἰλιάδ. 0 38 κέ.).

Ὁ Ἄλκαϊος, ὡς ἓνα ὕμνο στὸν Ἔρωτα, τὴν θέλει μητέρα τοῦ Ἐρωτος.

«... δεινότατον θέων,
 <τὸν> γένναι' εὐπέδιλλος Ἴρις
 χρυσοκόμαι Ζεφύρωι μίγαισα».

(Anth. Lyr. I, 393.

Τὴ νέα αὐτὴ πληροφορία τὴ θησαυρίζει, μαζὶ μὲ τόσα ἄλλα, ὁ Πλούταρχος στὸν Ἐρωτικὸν (20, 1) καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνει κι' ὁ Εὐστάθιος (555, 30), ὁ ὁποῖος προσθέτει, ὅτι ἡ Ἴρις εἶναι *ἐρωτικὴ* «ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ἔχει τι ἐπαφροδίτον διὰ τὸ τῶν χρωμάτων κάλλος. διὸ καὶ οἰκείως πως ἔχειν δοκεῖ πρὸς Ἀφροδίτην».

Ὁ Θεόκριτος, ὡς ἓνα εἰδύλλιο (17, 134), μᾶς τὴν παρουσιάζει ἓνα εἶδος καμαριέρας τῆς Ἥρας καὶ μᾶς λέει, πὼς ὅταν ἦταν ἀκόμη παρθένος, ἀφοῦ ἔπλυνε μὲ μύρα τὰ χέρια της πῆγε κ' ἔστρωσε τὸ κρεββάτι τῆς Ἥρας, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ δεχθῆ τὸν Δία:

Ἐν δὲ λέχος στόρνυσιν λαύειν Ζηνὶ καὶ Ἥρῃ
 χεῖρας φοιβήσασα μύροις ἔτι παρθένος Ἴρις».

Ὑστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, στ' Ἀργοναυτικὰ (B 286 κέ.), μᾶς παρουσιάζει πάλι τὴν Ἴριδα, μὰ τὴ φορὰ αὐτὴ μὲ πρωτοβουλία καὶ θάρρος.

Ὁ Ζήτης κι' ὁ Κάλαϊς, τὰ δυὸ παιδιὰ τοῦ Βορέω, κυνηγοῦν τὶς τρεῖς ἀδελφές της, τὶς Ἀρπυιες, κ' εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὶς τρυπήσουν μὲ τὰ ξίφη τους.

Ἡ Ἴρις τοὺς βλέπει· πηδάει ἀπ' τὸν Ὀλυμπο, τοὺς φτάνει κοντὰ στὰς Πλωτὰς νήσους, ποὺ ἀπὸ τότε ἄλλαξαν ὄνομα κι' ὠνομάστηκαν *Στροφάδες*, καὶ τοὺς λέει:

«οὐ θέμις, ὦ υἱεῖς Βορέω, ξιφέεσσιν ἐλάσσαι
 Ἀρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας...»

Καὶ γιὰ νὰ τοὺς πείσῃ, πὼς ἄλλη φορὰ δὲ θὰ ζυγώσουν στὰ παλάτια τοῦ Ἀγήνορος καὶ δὲ θὰ ξαναπειράξουν πᾶ τὸν τυφλὸ γέροντα Φινέα προσέθεσε :

«... ὄρκια δ' αὐτῆ

»δώσω ἐγὼν, ὡς οὐ οἱ ἔτι χρίμψουσιν ἰοῦσαι».

κ' ἔκαμε τὸν τρομερὸ ὄρκο στὸ «Στυγὸς ὕδωρ».

Ἔτσι μὲ τὴν πρωτοβουλία της, καὶ μὲ τὸ θάρρος της ἔσωσε τὶς φοβερὲς ἀδερφές της, πού σ' ἄν μανιασμένους ἔπεφταν κ' ἄρπαζαν τὴν τροφή ἀπ' τὰ χέρια τοῦ Φινέως.

*
* *

Τὰ χρόνια περνοῦν. Ἀπ' τοὺς «περιτελλομένους ἐνιαυτοὺς» σχηματίζονται αἰῶνες μακροί. Μέσα ἔς αὐτοὺς γίνονται μεγάλες μεταβολές.

Τὸ θεοκρατικὸ πνεῦμα λίγο-λίγο ἀτονεῖ. Ἡ ποίησι μὲ τὴ ζωηρὴ φαντασία παραχωρεῖ τὴ θέσι της στὸν πεζὸ λόγῳ καὶ στὴ φιλοσοφία, πού δὲν πιστεύει στὰ στραβά, παρὰ ἐρευνᾷ καὶ ἀναζητᾷ παντοῦ τὴν αἰτία τῶν ὄντων καὶ συμβαινόντων.

Ὁ Ἀριστοτέλης, στὰ Μετεωρολογικὰ (3, 2, 1 κέ.), τὴν Ἴριδα τὴν ἐξετάζει σ' ἓνα ἄπλο φυσικὸ φαινόμενο.

Μᾶς λέει γιὰ τὴν ἴριδα καὶ πὼς γίνεται· μᾶς μιλάει γιὰ τὸ σχῆμα της, πὼς ποτὲ δὲ γίνεται «μεῖζον ἡμικυκλίον»· γιὰ τὴν «ἀψίδα» της, πότε εἶναι μεγαλύτερη καὶ πότε μικρότερη· γιὰ τὶς ἐποχὲς τοῦ ἔτους καὶ τὶς ὥρες τῆς ἡμέρας πού γίνεται· μᾶς λέει, πὼς μετὰ τὴν ὀπωρινὴ ἰσημερία «πᾶσαν ὥραν γίνεται τῆς ἡμέρας», ἐνῶ τὸ θέρος «οὐ γίνεται περὶ μεσημβρίαν»· μᾶς λέει γιὰ τὸν ἀριθμὸ τους, ὅτι «οὐδὲ δυοῖν πλείους ἴριδες γίνονται ἅμα» καὶ στὸ τέλος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι εἶναι «τρίχρους», μὰ τὰ χρώματά της εἶναι τέτοια, πού «μόνα σχεδὸν οὐ δύνανται ποιεῖν οἱ γραφῆς», διότι «τὸ φοινικιοῦν καὶ πράσινον καὶ ἄλουργόν» πού ἔχει ἡ Ἴρις «οὐ γίνεται κερανύμενον».

Μᾶς δίνει δηλαδή τόσες καὶ τόσες πληροφορίες γιὰ τὸ φυσικὸ φαινόμενο, μὰ δὲν μᾶς δίνει κανένα σχεδὸν λαογραφικὸ στοιχεῖο.

Δὲν μᾶς λέει τίποτε γιὰ τὶς παραδόσεις καὶ τὶς δοξασίες, ποῦ μπορεῖ νὰ διατηροῦσε ἀκόμη ὁ λαὸς γι' αὐτή.

Ἔστερα ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια ὁ Θεόκριτος κι' ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος μᾶς θυμίζουσι λίγα γιὰ τὴ θεὰ Ἴριδα, μὰ δὲν ξέρουμε ἂν αὐτὰ ποῦ μᾶς λένε στηρίζονται σὲ παραδόσι, ποῦ σφῆζότανε ὡς τότε ἢ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴ γραπτὴ παράδοσι, δηλαδή στὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν Ἄλκαϊο.

Λίγο ἀκόμα κι' ὅλα σβήνουν. Ἡ Ἴρις λησμονεῖται κι' ὡς κύριο κι' ὡς προσηγορικόν.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποῦ, ὅπως τοὐλάχιστον παραδέχονται οἱ περισσότεροι, ἄρχισε νὰ μεταφράζεται ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλαδέλφου (283—247 π. Χ.) ἡ ἑβραϊκὴ λέξις *Kēshēth*, ποῦ φανερώνει τὴν *Ἴριδα*, μεταφράζεται ἀπ' τοὺς *Ἑβδομήκοντα* μὲ τὴν λέξι *τόξον*: «Τὸ τόξον μου τίθημι ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς», «εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε» (Γένεσ. 9, 12 κέ) = «ὡς ὄρασις *τόξου*, ὅταν ἦ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέραις ὑετοῦ» (Ἰεζεκιήλ Α, 28) = «Ἴδε *τόξον* καὶ εὐλόγησον τὸν ποιήσαντα αὐτὸ σφόδρα ὠραῖον ἐν τῷ ἀυγάσματι αὐτοῦ» (Σειραχ μγ' 12).

Στὴν ἑβραϊκὴ ἡ λέξις *Kēshēth* σημαίνει κυρίως τὸ πολεμικὸ ὄργανο, τὸ ὄπλο τοῦ τοξότου.

Οἱ Ἑβραῖοι, ἀσιατικὸς λαός, ποῦ εἶχε τὸ τόξο ὡς κύριο ὄπλο, φυσικὸ ἦταν, ὅπως παλαιότερα οἱ Ἰνδοί, νὰ παρομοιάσουν τὴν Ἴριδα μὲ τόξο πολεμικόν.

Πενήντα χρόνια πρὶν οἱ Ἑβδομήκοντα μεταφράσουν τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ Ἀλσχιών (330 π. Χ.) ἔνα ἱαμβο, τοῦ ὁποίου ἐσώθη μονάχα ὁ στίχος:

«Ἴρις δ' ἔλαμψε, καλὸν οὐρανοῦ τόξον»

(Anth. Lyr. I 288,*4)

εἶχε παρομοιάσει τὴν ἴριδα μὲ **τόξον**, μὰ δὲν μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε ἂν ἐννοῆ τὸ πολεμικὸ ἢ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ τόξο, τὴν καμάρα.

Ἐκεῖνο πού εἶναι φανερό εἶναι, ὅτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἡ λέξις **τόξον** σχετίζεται ὀπωσδήποτε μὲ τὴν ἴριδα.

Πόσα χρόνια ἢ αἰῶνας ἐπάλαισαν οἱ δυὸ λέξεις καὶ πότε λησμονήθηκε ἡ ἴρις δὲ μᾶς εἶναι γνωστό.

Ὁ Πλούταρχος (1^{ος} μ. Χρ. αἰῶν) μεταχειρίζεται μονάχα τὴ λέξι **ἴρις**. Ἀπὸ ἀρχαῖσμο ἀράγε ἢ γιατί δὲν ἤξερε τὸ λαϊκὸ τῆς ὄνομα;

Ὁ Ἡσύχιος γράφει: «**εἴρις**· ἡ ἐκ τοῦ ἡλίου γενομένη ταῖς νεφέλαις χροῖα τὸ καλούμενον **τόξον**». Ὡστε ἀπὸ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος οἱ λόγιοι ἔλεγαν ἴρις, μὰ ὁ λαὸς ἔλεγε **τόξον**. Ἐκτὸς ἂν δεχθοῦμε, ὅτι «τὸ καλούμενον τόξον» εἶναι νεωτέρα προσθήκη.

Ἀπὸ τὸν ἕκτο ὅμως αἰῶνα (Ἀλέξανδρος Τραλλιανός, Ἀρέθας, Ἰωάννης τῆς Κλίμακος κ. ἄ.) τὸ **τόξον** ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῆ.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς στὶς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου αἰῶνος, στὰ Γεωπονικὰ (1, 3, 5) ξαναφαίνεται ἡ **ἴρις**, μὰ κ' ἐδῶ δὲν ξέρουμε ἂν ἦταν ἀκόμη σὲ χρῆσι ἢ εἶναι τοῦ λογίου συγγραφέως.

Ὅπως κ' ἂν εἶναι τὸ ἀρχαῖο ὄνομα ὑπεχώρησε στὰ νεώτερα, μὰ κατώρθωσε νὰ σωθῆ ἡ δυὸ ἄκρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὴν Καλαβρία τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ στὸν Πόντο.

Στὴ Βονα τῆς Καλαβρίας ἄλλαξε γένος κ' ἔγινε οὐδέτερο: *to ligi*. Τὸ *l* τὸ πῆρε ἀπ' τὸ Ἰταλικὸ ἄρθρο.

Στὸν Πόντο, στὴ γωνιὰ ἐκείνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού τόσα καὶ τόσα κομμάτια ἀπ' τὴν ἀρχαία ζωὴ καὶ τὴν ἀρχαία γλῶσσα κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν μέχρι τῆς τελευταίας καταστροφῆς, ἡ ἀρχαία **ἴρις** σώθηκε σὲ μεγαλύτερη ἔκτασι.

Στὰ Σούρμενα λεγότανε **γῆριν** καὶ στὸν Ὀφι **ἴρο**· στὴν Κερασοῦντα καὶ στὸ Ὀρδοῦ τὴν ἔλεγαν **γῆργιλα**. Νὰ εἶναι ἀράγε τοῦτο ἀναδίπλωσις τοῦ **γῆριν** <ἴρις; — Ὁ θεὸς κ' ἢ ψυχὴ του!

Στὸν παράξενον Πόντον ἀκουγόντουσαν κι' ἄλλα ὀνόματα τῆς Ἰριδος. Στὴν Κερασσοῦντα λ.χ. τὴν ἔλεγαν καὶ *παραήλ'ς* καὶ *ταραγίλς* καὶ στὴ Τραπεζοῦντα *ταραήλ'ς*.

Μήπως τὸ πρῶτον ἔχει σχέσι μὲ τὸ *παραήλ(ιο)ς* καὶ τὸ δεύτερον εἶναι παραφθορὰ τοῦ πρώτου; Αὐτὸ εἶναι ἀρμόδιοι νὰ μᾶς τὸ ποῦν οἱ Ποντικοί, ποὺ συνηθίζουν νὰ τραγανίζουν τὶς λέξεις καὶ νὰ τὶς κάνουν ἀγνώριστες.

Στὴν Οἰνὴ τὴν ἔλεγαν *σαγίττα* καὶ στὴ Σινώπη *δόξα* καὶ *κυραδόξα*. Στὴν Κερασσοῦντα τὴν εἶπαν ἀκόμη καὶ *ζωνάριν* τῆς *Παναγίας*.

Λίγα πράγματα καὶ λίγα φαινόμενα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα πῆραν τόσα ὀνόματα ὅσα ἡ *Ἴρις*.

Στὴν Κώμη τῆς Τήνου τὴ λένε *ἀνεμοδόχο*, στὴν Πάρο *ἀνεραντζοῦ*, σὲ μερικὰ μέρη τοῦ Πόντου *ἄυρον*, στὴν Κρήτη *γιάζα*, στὴ Μάνη *μαρούλι*, στὸ Ζαγόρι τῆς Ηλείου *νεκροκόνταλο*, στὴν Καρλασία τῆς Κύπρου *πουρδουλισιά*, στὴν Καρδαμύλη τῆς Λακωνίας *σουσουμπάμπα*, στὴ δυτικὴ Κρήτη *τοῦ γρᾶς τὸ λουρι* καὶ στὴ Μυτιλήνη *τ' θεοῦ τὸ χέρ*.

Μὰ κάνετε κουράγιο! Ἀκόμα δὲν ἀρχίσαμε!

Στὴ Μυτιλήνη τὴ λένε ἀκόμα κι' "*Ἄγια Δέν*", στὰ Καράμπουρνα τῆς Σμύρνης *Κυρὰ Ἐλένη* καὶ στὰ Νένητα τῆς Χίου *Τσαρὰ Ἐλένη*.

Κ' ἐπειδὴ κάποτε θὰ τὴν ἔλεγαν «ζωνάρι τῆς Κυρᾶς Ἐλένης», ὅπως λένε στὴν Κύπρον «ζωνάριν τῆς Ἄγιας Ἐλένης», ἀπὸ κακὸ συλλαβισμό, ἀντὶ τῆς *Κυρᾶς Ἐλένης*, στὴ Κάλυμνο τὴν εἶπαν *Κυρασελένη*, στὴν Κρήνη (Τσεσμέ), στὴ Λέρο, στὴν Πάτμο, στὴ Ρόδο καὶ στοὺς Πιτυοὺς τῆς Χίου *Κερασελένη* (Σ. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομνημῶν 7, 223) καὶ στὴ Μεγίστη (Καστελλόριζο) *Συρασελένη*.

Ἄλλοῦ τραυήξαν πῶς πέρα ἀκόμη. Στὴ Σύμη καὶ στὴ Σμύρνη τὴν εἶπαν *Κυρασαλένη*, στὸ Βογατσικὸ τῆς Μακεδονίας *Κυρασαλένια*, στὴν Αἶνο τῆς Θυάκης *Κυρασολένη*, στὰ Λακκοβίγια τῆς Μακεδονίας *Κυρασολένη* καὶ *Κερα-*

σούληνη, στήν Ἰκαρία *Κερασουλέ*, στό Λεβίσι (τῆς Λυκίας)
Κυραλισιά κι' ἄλλοῦ πάλι *κερασορέγγι* καί *κυραιζόγια*.

Ὡς θαυμαστά τὰ ἔργα σου ἑλληνική γλῶσσα!

*
* *

Τὸ σχῆμα τῆς ἴριδος καί τὸ ποικίλο καί ριγωτὸ χρῶμα
τῆς δὲν ἦταν δύσκολο νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσι *ζώνης*
καί νὰ δημιουργήσῃ τὴν παρομοίωσί τῆς μ' ἐκείνη.

Τὴν παρομοίωσι αὐτὴ τὴν εἶχαν κάνει κ' οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ
Ψευδοπλούταρχος, στό *περὶ ποταμῶν* (18, 4), ἀναφέρει, ὅτι
ἡ Σελήνη «ἐπωδαῖς χρησαμένη μάγοις, ἀφροῦ κίστην ἐπλή-
ρωσεν, ἐξ ἧς γεννηθέντα λέοντά μέγιστον Ἴρις ταῖς ἰδίαις
ζώναις ἐπισφίγξασα, κατήνεγκεν εἰς ὄρος Ὀφέλιον» δηλαδὴ
τὸ *φαινόμενον*, κατὰ τὸν μῦθον, δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά
ἡ *ζώνη* τῆς Ἰριδος.

Ὁ Ἡσύχιος, στὴ λέξι *Ἴρις*, γράφει: «ἡ θεὸς ἄγγελος, καί
ἡ ἐν οὐρανῷ ζώνη», ἐνῶ στό Μέγα Ἑτυμολογικόν (475,39),
στὴν ἴδια λέξι, γράφεται: «σημαίνει τὴν ἄγγελον τῶν θεῶν..
καί τὴν *νεφελῶδη ζώνην*, τὸ τόξον τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ
φαινόμενον».

Ἐξ ἄλλου ὁ Du Cange ἀπὸ ἓνα χειρόγραφο γλωσσάριο,
ἀγνώστου ἐποχῆς, ἀντιγράφει: «Ἴρις τόξον, *ζώνη περὶ τὸν*
οὐρανόν».

Γιὰ τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας ἡ παρομοίωσι μὲ *ζωνάρι*
ἦταν πιὸ εὐκόλη καί πιὸ πρόχειρη.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολύχρωμα ζωνάρια μὲ τὶς ὠραῖες μετα-
ξωτὲς γραμμές, ποὺ φοροῦσαν ἀπ' τὰ πολὺ παλαιὰ ὡς τὰ
τελευταῖα χρόνια καί σὲ μερικὰ μέρη κι' ὡς τὰ σήμερα,
εἶχαν μπροστά τους καί τὴν *ἅγια ζώνη* τῆς Παναγίας, ποὺ
οἱ ζωγράφοι τὴν ζωγράφιζαν μὲ τὰ ὠραῖα χρώματα τῆς
ἴριδος· ἀκόμη δὲ καί τὴν *ἴριδα*, ποὺ ζωγράφιζαν στὴ
βάσι τοῦ τρούλλου τῶν ἐκκλησιῶν σὰν μιὰ ζώνη, ποὺ
ξεχώριζε τὰ οὐράνια (τὸν Παντοκράτορα) ἀπ' τὰ ἐγκόσμια.

Γι' αὐτὸ τὴν παρομοίωσι τῆς ἴριδος μὲ *ζώνη* τὴ βρι-

σκουμε ἔς ὄλο τὸν Ἑλληνισμό, ἀπ' τὸν Πόντο ὡς τὴν Ἑπειρο κ' ὡς τὴν Κύπρο.

Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑπείρου καὶ στὰ Φάρασα τῆς Καππαδοκίας τὴν εἶπαν ἀπλᾶ *ζωνάρι*. Στὴ Σμύρνη τὴν εἶπαν *ἅγια ζώνη*, στὴν Κύπρο, πού συναγωνίστηκε τὸν Πόντο στὸ φύλαγμα τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων καὶ παραδόσεων, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, τὴν εἶπαν καὶ *ζωνάριν τῆς Ἁγίας Ἐλένης* ἢ *ζωνάριν τῆς Ἁγία Λένης*.

Στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Παραμυθιά τῆς Ἑπείρου τὴν ἔλεγαν *ζουνάρι τοῦ Θεοῦ*· στὴ Γκιουβένσα τῆς Μακεδονίας καὶ στὸ Ζαγόρι τῆς Ἑπείρου *τοῦ Θεοῦ τοῦ ζ'νάρι*· οἱ ἄλβανόφωνοι τῆς Παραμυθιάς τὴν εἶπαν *zonar-i i Perëndisë* (τὸ ζωνάρι τῆς Βασιλείας, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ), ἐνῶ ἔς ἄλλα μέρη τῆς Τοσκαριᾶς τὴν λένε «*brez-i* (τὸ ζωνάρι) *i Perëndisë*».

Στὴν Κρήνη (Τσεσμέ) τὴ λένε *ζωνάρι τοῦ Χριστοῦ*.

Κι' ὅπως μᾶς λέει ὁ Σκαρλᾶτος ὁ Βυζάντιος (στὸ Λεξικὸ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου) σὲ μερικὰ μέρη, πού δὲν τ' ἀναφέρει, τὴν λένε καὶ *ζουνάρι τοῦ οὐρανοῦ*.

Στὸν Πόντο, ἀλλοῦ τὴν εἶπαν *ζωνάριν τῆς Παναγίας* κ' ἀλλοῦ *τῆς Παναγίας τὸ ζωνάρι* ἢ *ζουνάριν*· στὴν Πελοπόννησο (Ἀνδρίτσεινα) *ζουνάρι τῆς Παναγίας*, στὴ Ζάκυνθο *ζωνάρι τῆς Παναγίας* καὶ στὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς οἱ ἄλβανόφωνοι *brez-i i Sër Märisë* (τὸ ζουνάρι τῆς Ἁγίας Μαρίας, δηλαδὴ τῆς Παναγίας).

Ἄλλοῦ πάλι, ὅπως στὴ Στερεὰ (Ἀράχοβα τῆς Λιδαδιᾶς) καὶ στὴν Πελοπόννησο (Γορτυνία <Λάστα>, Μεσσηνία, Πυλία ἰ.κ.ᾱ.) τὴν εἶπαν *τῆς καλόγριας τὸ ζουνάρι*.

Στὴ Νάξο τὴ λένε *κυραζώνη* καὶ *κεραζώνη*· κ' αὐτό, ὅπως τὸ *κυρασελένη*, πού εἶδαμε παρὰ πάνω, θὰ ἔγινε χωρὶς ἀμφιβολία ἀπ' τὴ φράσι «τῆς κυρᾶς ἢ ζώνης».

Ἀπ' τὴν *κυραζώνη* χωρὶς δισταγμὸ θὰ προῆλθε καὶ τὸ *κυραζώνη*, πού ἀναγράφει ὁ Σομαβέρα, ἢ *κεραζώζα* τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης, ἢ *κεραζοῦ* τῆς Κιμῶλου κ' ἢ *κερατζοῦ* τῆς Σίφνου· πιθανὸν δὲ κ' ἢ *γιδζα*, πού ἀκούεται ἔς ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης, νὰ προῆλθε ἀπ' αὐτὴ, μὲ παράλειψι τοῦ *κυρα* ἢ *κερα*.

Οἱ λόγιοι τῆς τωρινῆς ἐποχῆς, ἀπὸ παλαιότερη παράδοσι, τῇ λένε καὶ τῇ γράφουν «*οὐράνιον τόξον*», χωρὶς βέβαια οἱ περισσότεροι νὰ ξέρουν γιὰτί.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν γιὰ ποιά αἰτία οἱ παλαιότεροι λόγιοι τὸν ἔφτειαξαν τὸν ὄρο αὐτὸ καὶ μᾶς τὸν παράδωσαν, ὅπως καὶ τόσους ἄλλους.

Εἶδαμε παραπάνω, ὅτι ὁ Αἰσχυρίων (330 π. Χρ.) ἐπεξήγησε τὴν ἰριδα ὡς «καλὸν *οὐρανοῦ τόξον*», χωρὶς βέβαια νὰ δώσῃ νὰ ἐννοήσουμε ἂν ἐννοῇ πολεμικὸ ἢ ἀρχιτεκτονικὸ τόξο.

Ἀργότερα οἱ Ἑβδομήκοντα (247 π. Χρ. κέ.) μετέφρασαν τὴν ἑβραϊκὴν λέξι *Kēshēth*, πὸν ὅπως εἶδαμε, φανερώνει κυρίως τὸ πολεμικὸ τόξο καὶ μεταφορικῶς τὴν ἰριδα, μὲ τὴν ἑλληνικὴν λέξι *τόξον*, χωρὶς κανένα προσδιορισμό.

Ὁ Ἡσύχιος, ὅπως εἶδαμε, στὸ λῆμμα *εἶρις* ἔγραψε: «ἡ ἐκ τοῦ ἡλίου γινομένη ταῖς νεφέλαις χρῶα, τὸ καλούμενον *τόξον*». Ὁ Du Cange ἀπ' τὸ χειρόγραφο γλωσσάριο, πὸν εἶπαμε παραπάνω, ἀντέγραψε: «*Ἴρις*, νέφος ὑγρὸν. . . ὃ καλεῖται *τόξον*»· καὶ παρακάτω: «*Ἴρις, τόξον*, ζώνη περὶ τὸν οὐρανόν».

Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος (525 600 μ.Χ.) γράφει: «*Ἴρις* ἐστὶ τὸ τεινόμενον ἐν τῇ νεφέλῃ *τόξον*»· καὶ ἄλλοῦ «τὸ πολύχρονον μετὰ τὸν ὄμβρον ἐν νέφει *τόξον*».

Ὁ Λέων ὁ γραμματικὸς (12 ἔκδ. Βόννης) γράφει: Νῶε δὲ θυσίαν προσαγαγὼν τῷ θεῷ ἱκετεύει μηκέτι ποιῆσαι κατακλυσμόν. ἀποδεξάμενος οὖν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν ὑπέσχετο, σημεῖον ἐπιθεὶς τὸ *τόξον τῆς ἰριδος*».

Ὁ Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς (12^{ος} αἰὼν), (58,8 ἔκδ. Βόννης) γράφει: «ἀλλὰ καὶ Ἴρις αὐτῆ, τὸ *κατ' οὐρανὸν* δηλαδὴ φαινόμενον *τόξον* . . ».

Καὶ τέλος ὁ Εὐστάθιος (391, 25) γράφει: «ἡ δὲ πρὸς φύσιν ἀλληγορία εἰς τὸ κατὰ τὸν ἀέρα γινόμενον φάντασμα τοῦ λεγομένου *τόξου* μεταλαμβάνει τὴν Ἴριον τὴν λαμπρόχρονον . . ».

Ἄπ' αὐτὰ βέβαια ἐπηρεασμένοι, οἱ παλαιότεροι λόγιοι, πὸν ἔφτειασαν τόσους καὶ τόσους ὄρους, πολλὰς φορὰς

ἀνεπιτυχεῖς καὶ κουραστικούς, ἔφτειασαν καὶ τὸ *οὐράνιον τόξον*, πού παλεύει δυνατὰ μὲ τὴν *Ἴριδα* καὶ τὰ παράγωγά της (ἱριδοειδής, ἱριδώ, ἱριδόχρους, ἱριδώδης, ἱριδωσις κ.ἄ.) ἀπάνω στὴν κακοστρωμένη παλαίστρα τῆς νέας ὁρολογίας.

Μὰ ὁ λαὸς τραύηξε ἄλλο δρόμο.

Αὐτός, πού τὸ *τόξον* τό 'καμε *τοξάριον-δοξάριον-δοξάρι*, μονάχα στὴν Ἰκαριὰ πῆρε τὸ *τόξο* καὶ στὴ Ζάκυνθο, μὲ πολὺ περίεργο καὶ ὑποπτο τρόπο, κράτησε τὸ *τόξο τῆ Παναγίας*, ἐνῶ στὸ ἴδιο νησί ἄλλη πληροφορία μᾶς τὴν λέει «ζουνάρι τῆ Παναγίας».

Στὴ γειτονικὴ Κεφαλλονιά πῆρε τὸ *δοξάρι τῆ γριᾶς* καὶ τὸ *δοξάρι τῆ καλογριᾶς*, γιατί ὄχι μονάχα οἱ γριᾶς παρὰ κ' οἱ καλογριᾶς στὰ παλαιὰ τὰ χρόνια χτυποῦσαν τὸ μπαμπάκι μὲ *δοξάρι*.

Καὶ στὴν Ἀράχοβα (τῆς Λιβαδιᾶς) τὴν εἶπαν *δοξάρι τῆς καλογριᾶς*, ἐνῶ στὸν ἴδιο τόπο, ὅπως μᾶς εἶπε παραπάνω ἄλλη πληροφορία, τὴν λένε καὶ *τῆς καλόγριᾶς τὸ ζουνάρι*.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς κι' ἄλλοῦ βρίσκουμε δυὸ καὶ περισσότερα ὀνόματα τῆς Ἴριδος.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἐξ ἄλλου, πού μᾶς ἔχουν συνηθίσει μὲ ἀρκετὲς γλωσσικὲς παραξενιές, τὴν Ἴριδα τὴν εἶπαν *Θεουδόξαρο!* Κάπου ἄλλοῦ τὴν εἶπαν *τοῦ οὐρανοῦ δοξάρι* (Πολίτου, Παραδόσεις 2, 847/8). Στὸ Σισάνι τῆς Μακεδονίας τὸ λένε ἀπλᾶ *τοξάρι*.

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ Βιθυνοὶ στὸ Κατιολί, οἱ Καππαδόκαι στὴν Ἀνακοῦ, στὴ Σινασὸ κι' ἄλλοῦ, οἱ Πόντιοι στὴν Οἰνὴ κ' οἱ ἄλλοι Μικρασιάτες στὴν Ἀρτάκη, τὴν Κύζικο, τὴ Μηχανιώνα καὶ τὴν Πάνορμο τῆς Προποντίδος κ' οἱ Δωδεκανήσιοι στὴ Μεγίστη (Καστελλόριζο) κι' ἄλλοῦ τὴν εἶπαν *δόξα*.

Τὸ ἴδιο ἔκανε κι' ὁ λαὸς τῆς Εὐβοίας (στὴν Κάρυστο, τὴν Κύμη κι' ἄλλοῦ), τῆς Ἡπειροθεσσαλίας (στὸ Ἀἶβαν τῆς Καλαμπάκας, τὴ Ζαγορὰ κι' ἄλλοῦ), τῆς Θράκης (στὴν Ἀδριανούπολι), τῆς Μακεδονίας (στὴν Βελβεδό, τὴν Καστοριά, τὸ Καταφύγι, τὸ Μελένικο κι' ἄλλοῦ) καὶ τῶν

νησιῶν τῆς Ἄσπρης θάλασσας (στὴ Σαντορίνη, τὶς ἄλλες Κυκλάδες, τὴ Σκῦρο κ' ἄλλου).

Στὴν Ἀδριανούπολι καὶ στὴ νοτιοδυτικὴ Θράκη τὴν ἔκαναν **δέξα** καὶ στὴ Σινώπη τὴν εἶπαν **κυραδέξα**.

Ὁ Κοραῆς, στὰ Ἄτακτα (4,264), ἐξετάζοντας τὸν τύπο **κυρασελένη**, ποὺ τὸν παίρνει ἀπ' τὸν Σομαβέρα, ἀντιγράφει ἀπ' τὸν ἴδιο ὡς συνώνυμο καὶ τὸ **δόξα τοῦ οὐρανοῦ**, χωρὶς τόπο. Ποῦ ἀράγε ν' ἀκούεται ἔτσι; Ὅποιος τὸ ξέροι, ἄς κάνῃ τὸν κόπο νὰ μᾶς τὸ πῆ.

Ἐδῶ μπορούμε νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὴ **γίοζα** τῆς Κρήτης, νὰ τὴ σχετίσουμε μὲ τοὺς τύπους **γόζα** (Κύπρ.), **γίοζα** (Σαμοθράκη) καὶ **ῶζα** (Καλιμασὰ Χίου), ποὺ πῆρε ἢ λέξι **δόξα**, καὶ νὰ πούμε, πὼς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ σὰν μιὰ παραλλαγὴ τῆς λέξεως, ἀφοῦ μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ τὴν ἐξηγήσουμε ἀπ' ἄλλου.

*
* *

Τὸ **καμαρωτὸ** σχῆμα τῆς ἴριδος ἔδωσε σὲ μερικοὺς τὴν ἀφορμὴ νὰ τὴν παρομοιάσουν μὲ **καμάρα** καὶ νὰ τῆς δώσουν τ' ὄνομά της.

Στὴν Παλαιὰ Ἀθήνα, τὴν Αἴγενα, τὴν Κύμη, στὰ Μέγαρα καὶ στὴν Τσακωνιά τὴν εἶπαν **καμάρα** ἢ **καμάρα τοῦ θεοῦ**.

Οἱ ἀλβανόφωνοι τῆς Ἀτικῆς καὶ τῆς Ἀργολίδος τὴν εἶπαν **kamáre** (μὲ τὸ ἄρθρο **kamáre-a**) καὶ **kamáre-a e qialit** (ἢ **καμάρα τ' οὐρανοῦ**): οἱ ἀλβανόφωνοι τῆς Κούλουρης τὴν εἶπαν **kamáre**, καὶ πιὸ χαϊδευτικὰ **kamárez-a**, δηλαδὴ **καμαρίτσα**.

Ὅτι οἱ ἀλβανόφωνοι τὸ πῆραν τ' ὄνομα ἀπ' τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῶν τόπων, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία. Στὴν παλαιὰ τους πατρίδα, τὴν Ἡπειρο, δὲν τὴν ἔλεγαν ἔτσι.

Τὸ ὅτι βρίσκεται μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στὰ μέρη ἐκεῖνα, ποὺ ἔχουν μεταξύ τους πολλὰς ἄλλες καὶ πρὸ πάντων γλωσσικὰς ὁμοιότητες καὶ ποὺ διατηροῦσαν καὶ διατηροῦν ἀκόμα ἀρκετὰ

πλαισιώτερα στοιχεία, μᾶς δίνει τὴν ἀφορμὴν νὰ ποῦμε, πῶς κάποτε τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς Ἰριδος θὰ εἶχε πολὺ περισσό-
τερη ἔκτασι παρὰ ὅσο φαίνεται σήμερα.

Αὐτὰ εἶχαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα τῆς Ἰριδος.

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς μου Νικόλαος Γ. Πολίτης, πού με ἀξιοθαύμαστη προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια ἔβανε τὸ χέρι του παντοῦ καὶ δὲν ἄφησε κανένα κομματί τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς ἀνεξέταστο, ἔς ἓνα ἄρθρο του, πού δημοσίευσε στὴ Mélusine (II, 1884, σ. 38) με τὸν τίτλο L'arc-en-ciel en Grèce, στὶς Παραδόσεις (2,845, 263) καὶ ἔς ἓνα ἄλλο ἄρθρο του, πού ἄφησε ἀσυμπλήρωτο καὶ δημοσιεύθηκε μετὰ τὸ θάνατό του στὰ Λαογραφικὰ Σύμμεικτα (3,31) με τὸν τίτλο Ἰρις, μαζί με τόσες ἄλλες παρατηρήσεις γιὰ τὰ ὀνόματά της, τίς παραδόσεις κι' ἄλλα, μίξεψε κι' ἀρκετὰ ὀνόματα, πού τῆς ἔχουν δώσει οἱ ξένοι λαοὶ σχετικὰ με τίς παρομοιώσεις της με *κόξον*, με *ζώνην* καὶ με *καμάραν*.

Ἐπειδὴ θὰ ἦταν μεγάλη κατάχρησις τῆς καλωσύνης τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἢ ἀναδημοσίευσις ἄλων αὐτῶν, ἀφίνουμε νὰ κοπιᾶσουν λίγο κ' οἱ ἀναγνώστες, ὅσοι τυχὸν θὰ ἐνδιαφεροῦν γι' αὐτά, νὰ τὰ ζητήσουν στὶς πραγματεῖες, πού ἀναφέραμε παραπάνω.

Ἐμεῖς ἐδῶ θ' ἀναφέρουμε μονάχα τὰ ὀνόματα πού τῆς ἔδωσαν οἱ γείτονές μας οἱ Ἀρβανῖτες καὶ οἱ Ἑλληναλβανοὶ τῆς Ἑλλάδος.

Στὸ Ἑλμπασάν οἱ Ἀρβανῖτες τὴ λένε yljbég, στὸ Μπεράτι yljbég, στὴν περιοχὴ τῆς Παραμυθιάς ylibég καὶ ylbég, στὸ Ἀργυροκάστρο dylbég.

Στὸ ἴδιο πάλι τὸ Μπεράκι τὴ λένε καὶ ljujlybég ἢ lulubég.

Σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἀρβανιτιᾶς, ὅπως στὴν περιοχὴ τῆς Χιμάρας, τὴ λένε Kulubég, Kullunég, καὶ Kuljuber. Στὴ Σκόρδα τὴ λένε Voj-e-úfulë.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ Ἑλληναλβανοὶ τῆς Παραμυθιάς τὴ λένε zonar-i i Perëndisë, ἐνῶ ἄλλοῦ, ὅπως στὴν Τσα-

μουριά, στή θέσι τῆς ἑλληνικῆς λέξεως zonarī (ζωνάρι) ἔβαναν τὴν ἄρβανίτικην bres (μὲ τὸ ἄρθρο brez-i) καὶ τὴν εἶπαν brez-i i Perëndisë (τὸ ζουνάρι τῆς Βασιλείας, τοῦ Θεοῦ).

Οἱ Ἑλληναλβανοὶ τῆς Ἀτικῆς, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, τὴν εἶπαν brez-i i Sër Märisë (τὸ ζουνάρι τῆς Ἁγίας Μαρίας, τῆς Παναγίας), brez-i i kalogresë (τὸ ζουνάρι τῆς καλογοριᾶς), μὰ καὶ kamáre, kamáre-a e qialit ἢ qielit (ἢ καμάρα τ' οὐρανοῦ) καὶ kamárezë (μὲ τὸ ἄρθρο kamárez-a) δηλαδὴ **καμαρίτσα**.

Καὶ τὰ μὲν zonar-i ἢ brez-i, ὅπως καὶ τὰ kamáre-a καὶ kamárez-a, πού εἶναι φανερό πὼς τὰ πῆραν ἀπὸ ἑλληνικῆ ἐπίδρασι, δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ τὰ ἐξετάσῃ κανεὶς, γιὰ εἶναι φανερὴ κ' ἡ σημασία κ' ἡ προέλευσί τους.

Μὰ τὰ yljbër, dylbër, lulubër ἢ lyljubër, kullubër ἢ kuljubër, ὅπως καὶ τὸ Voj-e-úfulë ἀπὸ περιέργεια πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσουμε λιγάκι.

Τὸ yljbër - i φαίνεται πὼς εἶναι σύνθετο ἀπὸ τὸ yl (ἄστρον) καὶ τὸ bër-i (σαγίττα, βέλος, ἴσως ἀπ' τὸ ἑλληνικὸ **βέλ-η'** στὸ Ἑλμπασάν, στὴν Καβάγια καὶ στὸ Μπερῆτι αὐτῆ τῆ σημασία ἔχει τὸ bër-i).

Οἱ ἄλλοι τύποι θὰ προῆλθαν βέβαια ἀπ' τὸν πρῶτο.

Παράξενο εἶναι τ' ὄνομα Voj - e - úfulë, πού συνηθίζεται στὴ Σκόδρα, ἀπ' ὅτι ξέρουμε. Αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ τὸ voj, πού εἶναι ἄλλος τύπος τοῦ valj (λάδι) καὶ τοῦ úfulë, ἄλλου τύπου τοῦ úthulë, πού σημαίνει **ξίδι**.

Τ' ὄνομα Voj - e - úfulë προῆλθε βέβαια ἀπὸ ἀνάλογη παράδοσι, σχετικὴ μὲ τὰ χρώματα τῆς ἴριδος, πού σὲ πολλὰ μέρη φανερώνουν **λάδι, κρασί, σιᾶρι**.

Τώρα γιὰ ἀντὶ τοῦ verë (κρασί) οἱ Ἀρβανῆτες τῆς Σκόδρας πῆραν τὸ úfulë (ξίδι), εἶναι ἄρβανίτικο μυστικὸ πού μπορεῖ καμμιά φορὰ νὰ φανερωθῇ μὲ τὴ σειρά του.

*
**

Τώρα ἄς δοῦμε πὼς τὴν ἔπαιρναν ὡς φυσικὸ φαινόμε-

μενο καὶ πῶς τὴν ἐξηγοῦσαν ὅσοι ἀσχολήθηκαν μ' αὐτή.
Ὁ Ξενοφάνης (538 π.Χρ.), στὸ «περὶ φύσιος» ἔπος, τὴν νομίζει νέφος:

«ἦν τ' Ἴριον καλέουσι, νέφος καὶ τοῦτο πέφυκε,
πορφύρεον καὶ φοινίκεον καὶ χλωρὸν ἰδέσθαι».

(Anth. Lyr. I, 62, 28).

Ὁ Ἀριστοτέλης, στὰ Μετεωρολογικὰ (3, 41), τὴν ἐρμηνεύει ὀρθὰ ὡς *ἀνάκλασιν*· «ὅτι μὲν οὖν ἀνάκλασις ἡ Ἴρις τῆς ὄψεως πρὸς τὸν ἥλιον ἔστι φανερόν. διὸ καὶ ἐξ ἐναντίας [τοῦ ἡλίου] αἶε γίνεται».

Παρακάτω ἐξετάζει μὲ λεπτομέρεια τὴν ἐναλλαγὴ τῶν χρωμάτων καὶ ἐρμηνεύει τὴν αἰτία τους.

Κ' ἐνῶ ἐξηγεῖ γιατί ἡ Ἴρις φαίνεται *τρίχρους* καὶ ὀρίζει τὰ τρία χρώματά της τὸ *φοινικοῦν*, τὸ *πράσινον* καὶ τὸ *άλουργόν*, προσθέτει καὶ τέταρτον χρῶμα τὸ *ξανθόν* «μεταξὺ τοῦ τε φοινικοῦ καὶ τοῦ πρασίνου».

Ὁ Πλούταρχος, στὸ «περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις (3, 5, 1 ἐκ), μᾶς λέει, ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ φαινόμενα, ποὺ δὲν ἔχουν ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλὰ γίνονται *κατ' ἔμφασιν*, εἶναι καὶ ἡ Ἴρις.

Παρακάτω (3, 5, 3), ἐκεῖ ποὺ ἐξετάζει πῶς γίνεται αὐτὴ καὶ ἐξηγεῖ, μὲ ἀρκετὴ γνῶσι τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι εἶναι ἀνακλαστικὸ φαινόμενο, ποὺ γίνεται ὅταν ἡ ὄψις προσπέσῃ στὰς ρανίδας, προσθέτει: «εἰσὶ δὲ αἱ ρανίδες οὐ σχήματος μορφή, ἀλλὰ χρώματος· καὶ ἔχει τὸ μὲν πρῶτον *φοινικοῦν*· τὸ δὲ δεύτερον *άλουργές* καὶ *πορφυροῦν*· τὸ δὲ τρίτον *κυάνιον* καὶ *πράσινον*».

Κ' ἔτσι στὰ χρώματα, ποὺ καθορίζουν ὁ Ξενοφάνης κι' ὁ Ἀριστοτέλης, προσπαθεῖ νὰ προσθέσῃ καὶ διάμεσες παραλλαγές, χωρὶς ὅμως νὰ μπορῇ νὰ προχωρήσῃ περισσότερο.

Ἐπρεπε νὰ περάσουν πανωκάτω δυὸ χιλιάδες χρόνια ὡς ὅτου ὁ Νεύτων (1666) κάνει τὴν παρατήρησι, ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἅμα τὸ ἰδῆ κανεὶς ἀνάμεσα ἀπὸ ἓνα πρῆσμα, διασπᾶται σὲ διάφορες χρωματιστὲς ταινίες κι' ὅτι, δὲν εἶναι ἀπλὸ *ἄσπρο* παρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα χρώματα

(κόκκινο, πορτοκαλί, κίτρινο, πράσινο, μπλε <κυάνεον> και βιολετί <ιώδες>). Αυτό γίνεται και στην Ίριδα.

Μὰ ὁ λαός, πού δὲν ἔχει *φασματοσκόπιο* κ' ἔξακολουθεῖ νὰ βλέπη τὴν Ίριδα μόνο μὲ τὰ μάτια του, ὅπως ὁ Ξενοφάνης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος κ' οἱ ἄλλοι, ὅσοι τὴν εἶδαν πρὸ τοῦ Νεύτωνος, δὲ βλέπει παρὰ μόνο *τρία χρώματα*, πού μὲ τὴν ποσότητα, πού ἔχουν κάθε φορά, τοῦ προφητεύουν ἂν τὴ χρονιά αὐτὴ θὰ γίνῃ *κρασι* ἢ *λάδι* ἢ *στάρι* περισσότερο ἀπ' τ' ἄλλα εἶδη.

Μονάχα ὁ ἐρωτευμένος τῆς Βονα τῆς Κάτω Ἰταλίας μὲ τὸ πρῖσμα τοῦ ἐρωτικοῦ του ματιοῦ κατώρθωσε νὰ ἀναλύσῃ τὴν Ίριδα σὲ χίλια χρώματα και νὰ πῆ στὴν ἄπονη φίλη του:

«Ola ta daelia ta rifto ja 'ssena
Ma esu ise san i fata ossu sto liri.
Chilia culurio canni ce den ena»

Δηλαδή:

“Ολα τὰ δάκρυα τὰ ρίγγω γιὰ σένα
Μὰ ἐσύ εἶσαι σὰν τὴ μοῖρα μέσα στὴν ἴρι.
Χίλια χρώματα κάνει και δὲν <εἶν> ἕνα.

*
* *

Τὴν Ίριδα, μιὰ και τὴν ἔβλεπαν νὰ φανερώνεται ὕστερα ἀπὸ μιὰ καιρικὴ μεταβολή, ἦταν πολὺ φυσικὸ ὄλοι, ὅσοι εἶχαν παρατηρητικό, νὰ τὴ μεταχειρισθοῦν γιὰ προγνωστικὸ τοῦ καιροῦ.

“Ὅπως μᾶς λέει ὁ Πολίτης στὶς Παροιμίες (4, 515, 1-2),
ἔ ὄλους τοὺς λαοὺς βρίσκονται ἀνάλογες παρατηρήσεις.

Οἱ στίχοι τοῦ Ὀμήρου (P 547):

ἦντε πορφυρέην Ἴριν θνητοῖσι τανύσση
Ζεὺς ἔξ οὐρανόθεν, τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο
ἢ και χειμῶνος δυσθαλπέος.

κι' ὁ στίχος:

Ἴρις δ' ἐκ πελάγους ἄνεμον φέρει ἢ μέγαν ὄμβρον,

πὸν ἀναφέρει ὁ Τζέτζης στὶς Ἀλληγορίες καὶ ἀποδίδεται στὸν Ἐμπεδοκλῆ ἢ ἄλλον ποιητὴ, εἶναι οἱ μόνες σχεδὸν μαρτυρίες, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν κάνει σχετικὲς παρατηρήσεις.

Ἀπ' τὸν δέκατον ὅμως μετὰ Χριστὸν αἰῶνα οἱ μαρτυρίες εἶναι περισσότερες, ὅχι ὅμως καὶ πολλές.

Στὰ Γεωπονικὰ (1, 3, 5), πὸν ὅπως εἶδαμε ἐγράφηκαν γύρω στὰ 920 μ.Χ., ἀναφέρεται ὅτι «Ἴρις διπλῆ φανεῖσα ὄμβρους δηλοῖ», δὲν ἀναφέρεται ὅμως τίποτε γιὰ τὴν ἀπλῆ.

Στὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν (475, 39), στὸ λῆμμα Ἴρις, μαζί με τ' ἄλλα, γράφεται ὅτι ὠνομάσθηκε ἔτσι καὶ «παρὰ τὸ σημαίνει καὶ προλέγειν τὸ μέλλον ἔσσεσθαι, χειμῶνα ἢ εὐδία». Ἡ παρὰ τὸ τηρεῖν καὶ κινεῖν τὸν ὄμβρον».

Ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς (58, 8 ἔκδ. Βόννης) κοντὰ στ' ἄλλα πὸν γράφει γιὰ τὴν Ἴριδα προσθέτει: «ἀλλὰ καὶ Ἴρις . . . χειμῶνος μὲν . . . φανεῖσα εὐδιεινήν ἐπιφέρει κατάστασιν, εὐδίας δὲ οὖσης εἶγε φανείη, χειμῶνα τοῦναντίον ἐμήνυσε».

Τέλος ὁ Εὐστάθιος (391, 25), ἐκεῖ πὸν προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τ' ὄνομα τῆς Ἴριδος, προσθέτει: «ἀγγέλλει γάρ τι μέλλον ἐν ὑετῶ· διὸ καὶ Διὸς ἦτοι ἀέρος ἐκείνη ἀγγελος λέγεται».

Αὐτὰ ὡς τώρα. Ἀργότερα μὲ πῖο συστηματικὴ ἔρευνα τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς μπορεῖ νὰ πλουτισθοῦν οἱ πληροφορίες γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἂν οἱ νεώτερες σχετικὲς παροιμίες ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους στὰ παλαιότερα χρόνια.

Ὁ Πολίτης (Παροιμ. 4, 515, 1 - 2) ἔχοντας ὑπ' ὄψιν μιὰ παροιμία τῆς Μεγίστης (Καστελλόριζου):

«Εἶδες δόξαν τὴν αὐγὴν;
εὔρε λιμάνιν τὸ βραδύ».

καὶ μιὰ ἄλλη πὸν δημοσιεύθηκε στὴν Ἑστία (6 Μαρτίου 1895) χωρὶς τόπο:

«Εἶδες δόξα τὴν αὐγὴν;
κακωσύνη τὸ βραδύ.
Εἶδες δόξα τὸ βραδύ;
καλωσύνη τὴν αὐγὴν»

ἔβγαλε τὸ λογικὸ συμπέρασμα, ὅτι «τὸ μετεωρολογικὸν τοῦτο γνωμικὸν διδάσκει, ὅτι ἡ Ἴρις τὴν πρωτῶν μὲν ἐπιφαινομένη μὴνύει ἐπικειμένην κακοκαιρίαν, τὴν ἑσπέραν δὲ εὐδίαν κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν».

Ἄργότερα ἡ παροιμία μπῆκε πλήρης στὸ Ἄρχεϊον ἀπ' τὴ Μεγίστη:

«Εἶδες δόξαν τὸ πρωῖ;
εὔρε λιμάνι τὸ βραδύ,
Εἶδες δόξαν τὸ βραδύ;
καλωσύνην τὸ πρωῖ».

Τὴν ἴδια παροιμία μὲ ἑλαφρὲς παραλλαγὰς τὴ βρῖσκουμε στὸ Κατιρλί τῆς Βιδυνίας:

«Δόξα εἶδες τὸ πρωῖ;
στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.
Δόξα εἶδες τὸ βραδύ;
σταύρω τα νὰ περπατῆ»

Ἡ παροιμία αὐτὴ φαίνεται πὼς ἔχει πολὺ παλαιὰ τὴν ἀρχὴν της καὶ πὼς θὰ εἶχε πολλὴ διάδοσι. Αὐτὸ μᾶς τὸ φανερώνει ἡ ὑπαρξίς της στὴ Βονα.

Ὁ Pelegrini, στὴ μελέτη του Il dialetto Grecocalabro, (σ. 82, x) τὴν καταγράφει ἀπ' τὴ Βονα μὲ τὴν ἐπομένη μορφή:

Liri di purri
Cé'nda ja ti moni.
Liri di vradia
Cé'nda ja tin dulia.

Δηλαδή:

Ἴρις τὸ πρωῖ
Κέντα γιὰ τὴ μονὴ (τὴ κατοικιὰ)
Ἴρις τὴ βραδειὰ
Κέντα γιὰ τὴ δουλειὰ

Πολὺ λίγο ἀλλαγμένη μᾶς τὴν δίνει ὁ Comparetti, στὰ

Saggi di dialetti greci (1866, σ. 95 Note XXIV, 7)· ἀντί τοῦ cénda γράφει equà κι' ἀντί τοῦ ja γράφει sti.

Ἀνάλογη προγνωστικὴ παροιμία σφίζεται στὴν Κύπρο :

« Ἔστησεν ποὺ τὸ πουρνὸν ζωνάριν;
πάαινε ἔτο ζευγάριν.

Ἔστησεν τὸ δείλης;
κόψε τὰ ζευλορράμματα»,

μὰ αὐτὴ μᾶς διδάσκει τ' ἀντίθετα· δηλαδὴ ἅμα φανῆ τὸ πρῶτ' ἢ ἴρις θὰ γίνῃ καλωσύνη, κι' ὅταν φανῆ τὸ δείλι θὰ γίνῃ τέτοια κακωσύνη, ποὺ δὲν πρέπει νὰ καθήσῃ κανεὶς νὰ λύσῃ τὰ ζευγλόσκοινα παρὰ νὰ τὰ κόψῃ καὶ νὰ φύγῃ γιὰ τὴν κατοικιά του.

Ἡ ἀντίθετη παρατήρησι τῶν Κυπρίων θὰ ὀφείλεται βέβαια σὲ τοπικοὺς λόγους.

*
* *

ἌΟ Πλούταρχος, στὸ «περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις» (3, 5, 2), προσθέτει γιὰ τὴν ἴριδα, ὅτι «ἐμυθεύσαντό τινες, αὐτὴν ταύρου κεφαλὴν ἔχουσαν ἀναρροφεῖν τοὺς ποταμούς».

Στὸ Σισάνι τῆς Μακεδονίας πιστεύουν, πὼς «τὸ τοξάρι πίνει νερὸ στὸ λάκκο».

Ἡ περίεργη αὐτὴ μυθικὴ παράδοσι εἴμαστε πολὺ περίεργοι ἂν σφίζεται καὶ ἔς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

ἌΟποιοι θέλει νὰ μάθῃ περισσότερα γιὰ τὴν παράδοσι αὐτὴ ἄς ἴδῃ τοῦ Πολίτου τὶς Παραδόσεις (2, 844, 261).

Νὰ εἶναι ἄραγε ἐπιβίωσις παλαιᾶς μυθικῆς παραδόσεως ἢ νεώτερο πλάσμα, ποὺ ἄγνωστο πὼς καὶ ποῦ δημιουργήθηκε;

Παράδοξι ἐπίσης εἶναι ἡ παράδοσις ὅτι, ὅποιοι διασκελίσῃ τὴν ἴριδα ἀλλάζῃ φῦλο. ἌΟ Πολίτης (Παραδόσεις 2, 845 κέ.), ποὺ ἀσχολήθηκε πιὸ εἰδικὰ μὲ τὴν παράδοσι αὐτὴ, φέρνει παραδείγματα παραδόσεων μεταβολῆς τοῦ γένους

ἀπ' τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία, κί' ἀπὸ ξένους λαούς.
Ἄπ' τὴν Ἑλλάδα ὅμως δὲν εἶχε παρὰ δυὸ μονάχα μαρτυρίες.

Μὰ κί' ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια πολὺ λίγα πράγματα μῆ-
καν στὰ Ἀρχεῖα (τὸ Λαογραφικὸ καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ
Λεξικοῦ).

Κατὰ τὶς πληροφορίες, ποῦ μᾶς δίνουν τ' Ἀρχεῖα ἢ παρά-
δοσι σφύζεται στὴν Αἰτωλία, τὴν Κρήτη, τὴ Μακεδονία
(στὰ Λακκοβίγια καὶ στὸ Σισιάνι), ἕως κί' ἄλλοῦ.

Στὸ Σισιάνι μάλιστα προστίθεται, πὼς δὲν ἀρκεῖ νὰ δια-
σκελίσῃ κανεὶς τὸ τοξάρι, παρὰ πρέπει «καὶ νὰ φάγῃ μιὰ
χούφτα ἄλας».

Στὰ Λακκοβίγια, ἐπειδὴ τοὺς φαινότανε πολὺ δύσκολο τὸ
διασκελίσμα, ἐμετρίασαν τον ἄθλο καὶ περιορίστηκαν στὸ
πέρασμα **ἀποκάτω**.

Τὴν παράδοσι, ὅπως μᾶς λέει ὁ Πολίτης, παίρνοντας τὴν
πληροφορία ἀπὸ τὸν Χαηη, τὴν ἔχουν κ' οἱ Ἀρβανῖτες,
φυσικὰ κ' οἱ Ἑλληναλβανοὶ εἴτε ἀπὸ πρῶτο (ἠπειρωτικὸ)
εἴτε ἀπὸ τὸ δεύτερο (ἑλλαδικὸ) χέρι.

Στὴν Παραμυθιά, σύμφωνα μὲ δική μου πληροφορία,
ἀλλάζει κανεὶς φῦλο, «ἅμα κόψῃ λιγάκι τὸ μικρὸ τοῦ δάχτυλο
καὶ κατορθώσῃ **νὰ περάσῃ ἀποκάτω** ἀπ' τὸ ζωνάρι τοῦ
Θεοῦ».

Σ' ἄλλα ὅμως μέρη τῆς Ἀρβανιτιᾶς ἔχουν τὴν ἀξίωσι
νὰ πηδήσῃ κανεὶς τὴν ἴριδα, κί' ὄχι νὰ περάσῃ ἀποκάτω.

Καὶ γιὰ μὲν τὰ θηλυκὰ τὸ στοίχημα μπορεῖ νὰ ᾄχῃ κάποιον
λόγον, ἀφοῦ ὅλα θὰ ἔθελαν νὰ γίνουν ἀρσενικά, μὰ τ' ἀρσε-
νικά τί λόγον ἔχουν; Λησμονοῦν ἀράγε τὸ πάθημα τ' ἀνδρειω-
μένου παλληκαριοῦ, ποὺ δρασκελίσῃ τῆς **καλόγριας** τὸ
ζουνάρι κ' ἔγινε πολὺ ὁμορφὴ γυναῖκα, μὰ καὶ τόσο ἀδύ-
νατη, ποὺ δεχότανε τὶς προσβολὰς καὶ τοῦ πιὸ τιποτένιου
ἀρσενικοῦ;

Μιὰ ἄλλη παράδοσι, ποὺ τὴν ἄκουσα κί' ἀπ' τὴ μακα-
ρίτισσα τὴ μητέρα μου, μᾶς λέει, πὼς: «Ἐκεῖ, π' ἀκκουμπάει
ἢ καμάρεξα βρίσκονται πιθάκια μὲ φλωριά καὶ μὲ κωσταν-
τινάτα, κί' ὅποιος βρεθῆ τυχερὸς καὶ σκάψῃ, βρίσκει τὸ
θησαυρὸ καὶ γίνεται νοικοκύρης».

Γιὰ τὴν παραδόσει αὐτῇ, ὅσοι ἐνδιαφέρονται νὰ μάθουν περισσότερα, ἄς ἰδοῦν ὅσα ἔχει γράψει ὁ Πολίτης στὰ Λαογραφικὰ Σύμμεικτα (3, 33 κέ.).

Ἄρκετὰ περίεργοι ἦσαν οἱ χαιρετισμοί, οἱ ἐπιφωνήσεις κ' οἱ ἐπευχές, πού ἀκουγόντουσαν, μπορεῖ ν' ἀκούγονται καὶ τώρα, ὅταν παρουσιαζόταν ἡ Ἴρις.

Στὸ Ἄιβάν τῆς Καλαμπάκας, ὅταν ἔβλεπαν νὰ γίνεται ἡ Ἴρις, ἐφώναζαν: «Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι».

Μερικοὶ τὸν χαιρετισμὸ αὐτὸ τὸν νομίζουν παρετυμολογία πρὸς τὸ *δόξα*, τὸ δοξάρι. Ἄθελα ὁμως πηγαίνει ὁ νοῦς κανενὸς καὶ σὲ δυὸ χωρία τοῦ Ἰεζεκιήλ: «*Ἄβτη ἡ ὕρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου*» (B' 1) καὶ «*ἐγύρωσεν οὐρανὸν ἐν κυκλώσει δόξης, χεῖρες Ὑψίστου ἐτάνυσαν αὐτό*». (ΜΓ, 13).

Στὸ Καταφύγι τῆς Μακεδονίας θαμπωμένοι ἀπ' τὸ παρδαλό της χρώμα μόλις τὴν ἰδοῦν φωνάζουν:

«Ἐν τῇ δόξῃ του καὶ ἐν τῇ παρδαλίᾳ του!».

Περίεργα εἶναι κι' ὅσα ἀκούονται στὴν Ἀρτάκη, τὴν Κύζικο, καὶ τὴν Πάνορμο. Ἐκεῖ ἅμα φανῆ ἡ Ἴρις τὰ παιδιὰ τραγουδοῦν:

«Δόξα, δόξα!

Τὶ θὰ φάμε πόψα;

Χαριτωμένες εἶναι κ' οἱ ἐπευχές πού ἀκούονται στὰ διάφορα μέρη τοῦ Πόντου. Ἐκεῖ τὰ κορίτσια ἅμα ἰδοῦν καὶ φανῆ ἡ Ἴρις χαϊδεύουν τὰ μαλλιά τους κ' ἐπεύχονται νὰ γίνουν μακρὰ σὰν κι' αὐτὴν ἢ σὰν τὸ μπῶϊ τους.

Στὴν Οἰνὸν λόγου χάριν λένε:

Δόξα, δόξα! Τὸ μαλλί μου σὰν καὶ σὲν

δηλαδὴ

Δόξα! τὰ μαλλιά μου νὰ γίνουν σὰν καὶ σένα μακριά.

Στὸν Ὄφι φωνάζουν τὰ κορίτσια:

Ἴρο μ', Ἴρο μ', τσάμ τ' οὐράδης!

δηλαδὴ

Ἴρις μου, Ἴρις μου, δικιά μου ἢ οὐρά σου!

ἐνῶ στὸ Ὅρδοῦ φωνάζουν :

γίργιλα, γίργιλα ! τὰ μαλλία μ' ὅσα κότσες !

δηλαδὴ

Ἴρις, Ἴρις ! τὰ μαλλιά μου [νὰ φθάσουν] στὰ κότσια τῶν ποδαριῶν μου.

*
* *

Αὐτὰ εἶναι πανωκάτω ὅσα γνωρίζουμε, ἀπ' τὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ ἕως σήμερα, σχετικὰ μὲ τὸ ὥραϊο αὐτὸ φυσικὸ φαινόμενο, ποὺ κάθε τόσο ἔκανε καὶ κάνει ζωηρὴ ἐντύπωση καὶ κινεῖ τὸ θαυμασμὸ μικρῶν καὶ μεγάλων μὲ τὸ σχῆμά του καὶ τὴν ποικιλία τῶν χρωμάτων του.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς δὲν κατορθώσαμε οὔτε νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα οὔτε καὶ νὰ προσθέσουμε πολλὰ καινούργιες πληροφορίες ἃς ὅσες εἶχε μαζέψει ὁ ἀείμνηστος ἰδρυτὴς τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας.

Μὰ κ' ἡ συγκέντρωσι μονάχα ἐκείνων, ποὺ εἶχε ἐξετάσει ὁ Πολίτης, νομίζω πὼς πρέπει νὰ ἔγη κάποια ἀξία τόσο γιὰ κείνους, ποὺ δὲν ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ καταγίνουν μὲ εἰδικὲς μελέτες, ὅσο καὶ γι' αὐτούς, ποὺ ἀσχολοῦνται εἰδικώτερον μὲ τὴ λαογραφία.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ συστήσω καὶ νὰ παρακαλέσω τοὺς φίλους τῆς λαογραφίας νὰ ἐνδιαφερθοῦν πιὸ πολὺ καὶ πιὸ σύντονα, γιατί ὅσα περνάει ὁ καιρὸς τόσο καὶ χάνεται τὸ λαογραφικὸ ὑλικό, καὶ νὰ καταγράψουν πιὸ συστηματικά, μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες καὶ τὶς πιὸ μικρὰς κι' ἀσήμαντες ἀκόμα, ὅλες τὶς πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἔτσι θὰ αἰσθανθοῦν τὴν ὑπηρεφάνεια, ὅτι μπόρεσαν νὰ βοηθήσουν τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας στὸ νὰ συγκεντρώσῃ ὅλο τὸ λαογραφικὸ πλοῦτο τοῦ τόπου μας καὶ νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ ἔκδοσί του, ὅσο τὸ δυνατόν ἀρτία κι' ἀνάλογη μὲ τὸν ἐθνικὸ του σκοπὸ καὶ τὶς προσδοκίαις τῆς ἐπιστήμης.